

bitig
MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

bitig
MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi
Turgay POLAT

Adres: Adıyaman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat
Tarihi Bölümü

e-posta:
tpolat@adiyaman.edu.tr

 0000-0003-0883-9153

Gönderim Tarihi / Received
24.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted
03.12.2021

Atıf / Citation
Polat, Turgay (2021), "Fatımi
Dönemi Fustat Testi
Süzgeçleri", *bitig Edebiyat*
Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, s.
393-414.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
Research Article

Fatımi Dönemi Fustat Testi Süzgeçleri

Fatimid Period Jug Strainers/ Filters of Fustat

Öz

Fatımi döneminin en önemli merkezlerinden olan Fustat'ta (Eski Kahire) üretilmiş ve bugün dünyanın birbirinden farklı birçok müzesinde sergilenen süzgeçli testiler veya bu testilere ait süzgeç parçaları, İslam seramik sanatı içindeki sırsız seramiklerin en gösterişli ürünleri arasında yer almaktadır. Ülkemizde birkaç yayın dışında bu konu ile alakalı çok fazla araştırma olmamakla birlikte, Mısır ve Fustat kazıları buluntularının yayımlandığı Avrupalı araştırmacıların çalışmaları ile bazı müzelerdeki eserlerin tanıtıldığı yayınlar bulunmaktadır. Metropolitan Müzesi, bünyesinde barındırdığı çok sayıda İslam sanatına ait eser ile oldukça zengin bir koleksiyona sahiptir. Müzenin bünyesinde bulunan testi süzgeçleri de bugün teşhirde olmayıp, müzenin açık erişim ve kamuya açıklık politikası kapsamında online olarak açılmıştır. Konuyu çalışma isteğimiz müze yetkililerine bildirilmiş, müze yetkilileri belirli şartlar altında konuyu çalışabileceğimizi belirtmişlerdir. Amerika ve Avrupa başta olmak üzere, İstanbul, Mısır, Kuveyt, İsrail, Suriye ve Anadolu'da yer alan müzelerde bulunmaları ve bu bölgelerin bazılarında gerçekleştirilen kazılarda ele geçirilmeleri, süzgeçli testilerin yayılım alanlarının genişliğini göstermektedir. Bu bağlamda Avrupa'daki bazı müzelerde yer alan örnekler ile Metropolitan Müzesi örneklerini karşılaştırdığımızda belirli bir üslup birliğinin varlığından söz etmek mümkündür. Süzgeçlerde uygulanan geometrik, bitkisel, figürlü ve yazı bezemenin farklı bölgelerde bulunan örneklerde birbirleri ile çok küçük farklılıklar haricinde yakından benzerlikleri dikkati çekmektedir. Özellikle yazı bezemeli örneklerde bu yakınlık daha da belirgindir. Aynı cümlelerin tekrar edildiği bu örneklerde bazı harf eksiklikleri dışında aynı cümleyi birbirinden çok farklı bölge kazıları ve müzelerde bulunan süzgeçlerde görmenin mümkün olduğu saptanmıştır. Bu da belirli bir atölye veya usta grubu tarafından üretildiklerini akla getirmektedir. Testilerin dış yüzündeki sadeliğine tezat olarak muhteşem ince işçilikleri ile göz kamaştırıcı ajur teknikli süzgeçler, İslam seramik ustalarının küçük alanlarda bile ileri düzeyde süsleme yapabilme kabiliyetlerini gösteren en önemli örneklerdendir.

Anahtar Sözcükler: sırsız seramik, Fatımi, süzgeç, filtre, ajur.

Abstract

Filtered jugs or strainer pieces belonging to these jugs, produced in Fustat (Egypt), one of the most important centers of the Fatimid period, and exhibited in many different museums around the world today, are among the most spectacular products of unglazed ceramics in Islamic ceramic art. Although there is not much research on this subject in our country apart from a few publications, there are publications in which the findings of the Egyptian and Fustat excavations are published by European researchers and the works in some museums are promoted. The Metropolitan Museum has a very rich collection with many works of Islamic art. The jug filters in the museum are not on display today, but are opened online within the scope of the museum's open access and publicity policy. Our desire to study the this subject was notified to the museum authorities, and the museum officials stated that we could study the subject under certain conditions. The fact that they are found in museums in Istanbul, Egypt, Kuwait, Israel, Syria and Anatolia, especially in America and Europe, and that they were captured in the excavations carried out in some of these regions, shows the wide spread of the filtered jugs. In this context, when we compare the examples in some museums in Europe with the examples of the Metropolitan Museum, it is possible to talk about the existence of a certain stylistic unity. It is noteworthy that the geometric, floral, figurative and inscription decorations applied on the filters are closely similar to each other, except for minor differences, in the samples found in different regions. This closeness is even more evident especially in the examples with inscription decoration. In these examples which the same sentences are repeated, it has been determined that it is possible to see the same sentence in the filters in very different regions and museums, except for some letter deficiencies. This suggests that they were produced by a particular workshop or group of masters. In contrast to the simplicity of the outer surface of the jugs, dazzling openwork technique strainers with their magnificent fine workmanship, It is one of the most important examples showing how advanced the ability of Islamic ceramic masters to decorate even in small spaces.

Keywords: unglazed ceramic, Fatimid, strainer, filter, openwork.

İslam Seramik Sanatında Süzgeçli Testiler

Testi ve sürahi gibi sıvı depolama ve servis amaçlı kullanılan kaplar işlevsel olarak günlük hayatta en sık kullanılan seramikler arasındadır. Genel olarak değerlendirildiğinde testi ve sürahi gibi kapların farklı tekniklerde üretilmiş örneklerine de rastlanmakla beraber yoğun olarak sırsız seramikler şeklinde üretildikleri görülmektedir. Özellikle sıcak iklimin hâkim olduğu bölgelerde suyun, toprak ve kilin yapısından faydalanılarak daha uzun süre soğuk kalmasını sağlama isteği, sırsız testi ve sürahi yapımının oranına etki eden başlıca unsur olmalıdır. Kalıp baskı, kalıba baskı, barbutin, kabartma ve kazıma gibi farklı teknikler ile bezenen İslami dönem sırsız seramiklerinde ajur tekniği ile de süsleme yapılan örnek sayısı oldukça fazladır. Fransızcada “ışıklık” anlamına gelen “ajour” kelimesinden dilimize geçmiş olan ajur terimi, İngilizcede “openwork” veya “pierced work” şeklinde kullanılmakta ve Türkçedeki “delikişi” terimini karşılamaktadır. Bu teknik, form verilen seramik hamuru henüz kurumamış iken sivri bir alet yardımı ile hazırlanan kompozisyon doğrultusunda belirli alanların delinmesi ile elde edilmektedir. Kandil (Aykaç 2017: 56-58) ve lüle (Ayhan 2010: 51-52; Ayhan 2015:41-54) gibi farklı işlevlere sahip seramiklerde de uygulanmış örneklerini bildiğimiz süzgeçler daha çok

sıvı depolama ve servis amaçlı kullanılan testi/sürahi boyunlarında daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Seramiklerde ajur tekniğinin seramik yüzeylere uygulanışının bilinen en erken örneğinin M.Ö. 935 yılında Kore’de Silla dönemine tekabül ettiği belirtilmektedir (Özsan ve Harmankaya 2020: 1251). Sırsız olan bu seramiklerin uzun ayaklarında ajur tekniğinin uygulandığı ve benzerlerine 1.-2. yüzyıllarda Japonya’da rastlandığı bilinmektedir (Sevim 2007: 157; Gökçe 2011: 48; Özsan ve Harmankaya 2020: 1251). Ayrıca, seramik kaplarda görülen ajur tekniğinin bilinen en eski örneğinin Eleusis Arkeoloji Müzesi’nde bulunan, M.Ö. 675-650 yılları arasına tarihlenen “Proto Attic Amfora” olduğu da dile getirilmektedir (Önal ve Önal 2015: 24). Hitit, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde de farklı formlara sahip süzgeçli ve emzikli testilerin varlıkları bilinmektedir (Uçar ve Uçar 2018: 16). Atina Agorası’ndaki Helenistik dönem buluntularından olan süzgeçli kapların yanında, diğer bölgelerdeki örneklerin bir arada değerlendirildiği bir çalışmada süzgeçli kapların işlevleri hakkındaki bütün fikirler bir araya getirilmiştir. Bu çalışmaya göre ilk fikirde süzgeçli kapların yağ gibi pahalı sıvıların depolanmasında kullanıldığı ve süzgeç deliklerinin üzerinin bezler ile kapatılarak yabancı maddelerin girmesinin engellendiği göz önüne alınarak hastalar için demleme veya ilaç hazırlama amacıyla kullanılmış oldukları dile getirilmiştir. Ayrıca farklı bir kapta süzgecin şarap posasının filtrelenmesi işlevine sahip olduğu, konik boyunlu kaplarda ise şarabın soğuması için üzerine kar konulduğu gibi farklı işlevlerinden de bahsedilmiştir (Rotroff 1997: 180-181; Uçar ve Uçar 2018: 17). Ürdün Jerash’daki hipodromda yapılan kazı çalışmaları sonucunda özellikle Roma Dönemine ait süzgeçli sürahiler bulunmuştur. Ayrıca bu bölgedeki süzgeçli testi/sürahi yapma geleneğinin Bizans döneminde de devam ettiği dile getirilmiştir. Burada bulunan örneklerin filtreden çok süzgeç olarak kullanıldığı ve basit yuvarlak şekillerinden ibaret oldukları anlaşılmaktadır (Kehrberg 2009: 505). Bunun dışında Corinth’de yapılan çalışmalar sırasında Bizans dönemine ait 11. yüzyıl sonundan başlayarak 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen basit yuvarlak delik şeklindeki süzgeçlere sahip kaplarla karşılaşılmıştır (Mackay 1967: 276, 282, 287/pl.68). Bu kapların Roma döneminde varlığı bilinen ve kabın boyun kısmına bitkiler koyarak içindeki suya esans katma veya dökülen sıvının tortularının ayıklanması maksadıyla oluşturulduğu düşünülen (Özdemir 2009: 38) süzgeçlerden olmadığı, işlevinin sadece kabın içerisine yabancı maddelerin girmesini engellemek olduğu söylenebilir.

Sasani döneminde de uygulandığı ileri sürülen (Kayın ve Behzad İsmael 2017: 536) süzgeç örneklerinin İslam seramik sanatı içinde bilinen ilk üretimlerinin Abbasi döneminde olduğu bildirilmektedir (Lane 1965: 27; Özkul Fındık 2013: 212). Bugün Kelsey Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve Fustat'da ortaya çıkarılan 8. yüzyıla ait sürahi örneğinin süzgecindeki basit yuvarlak deliklerin ajur teknikli süzgeçlerin İslam seramik sanatı içindeki bilinen en erken örneklerinden birisi olduğu söylenebilir (Scanlon 1974: 74/pl.XV; Gruber ve Dimmig 2014: 37). Testi süzgeçlerinin Fatımi dönemi seramikçilerinin keşfi olmadığı (Grube 1976: 123) bilinmekle beraber sanatsal anlamda müthiş bir gelişme yaşadığı çağın Fatımi dönemi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Genellikle deve tüyü ve kirli beyaz hamura sahip Fatımi dönemi sırsız testilerinin gövde ile boyun birleşimlerine yerleştirilen (Watson 2004: 132) bu süzgeçlerde geometrik, bitkisel, yazı ve figürlü bezemelerin yer aldığı dikkati çekmektedir. En gelişmiş örneklerinin Fustat'ta ele geçirildiği bu süzgeçlerin Mısır dışında Suriye, İran, (Özkul Fındık 2013: 213) Ürdün, Filistin (Kayın ve Behzad İsmael 2017: 536) İsrail (Toueg 2016: 1) gibi yakın coğrafyada ele geçirilmiş örnekleri de bulunmaktadır. Mısır'da Fatımi döneminde bu kadar gelişmiş bezeme anlayışı ile üretilmiş süzgeç örneklerinin belirli bir zaman sonra eski ihtişamını kaybedip basit birer şekil hâlini aldıkları görülmektedir. Bunda kap formlarında görülen değişikliklerin etkili olduğu da söylenebilir. Sonraki dönemlerde İslami dönem testilerinin boyunlarındaki incelme ve uzatılarak silindirik hâle getirilmesi ile birlikte süzgeç kullanımının tamamen ortadan kalkmamakla birlikte azaldığı düşünülmektedir (Özkul Fındık 2013: 212). İran'da XI.-XIII. yüzyıllara tarihlenen Büyük Selçuklu Dönemine ait sırlı seramiklerde Ajur tekniğine rastlanmaktayken (Watson 2004: 133, 304-331; Haddon 2011: 134; Watson 2015: 159) sırsız seramiklerde, özellikle de testilerin süzgeçlerinde Fatımi dönemi örneklerine benzeyen uygulamanın bulunmaması da yavaş yavaş bu süslemeden vazgeçildiğinin bir diğer kanıtıdır. Anadolu'da birçok müzede teşhir edilen Ortaçağa ait testi süzgeçlerinde (Tunçel 1992: Kat. No: 36, 46, 59, 65; Tunçel 2006: 525) Fatımi dönemi örneklerine benzemeyen basit şekilli çiçek yapraklarına benzeyen süzgeç örneklerine rastlanabilir. Ayrıca Ahlat kazılarında elde edilmiş küçük seramik parçalarında delik işi süslemelerin bulunduğu görülmektedir (Karamağaralı 2007: 143). Beylikler Dönemine gelindiğinde ise süzgeçli testilerin yapımına devam edildiği bilinmektedir. Özellikle Batı Anadolu'da kurulmuş olan beyliklere ait seramiklerde basit yuvarlaklar veya yapraklar şeklindeki süzgeçlerin kullanılmaya devam edildiği görülmektedir (Uçar ve Uçar 2018: 21/tab.6-c). Tire Kutu Han ve Ayasuluk kazılarında elde edilen Aydınoğulları Beyliği'ne ait testi süzgeçlerinin formları testilerin yapılışı ile doğrudan

bağlantılıdır. Bu örneklerde kalıpla elde edilen testi gövdelerinin üst kısmı henüz kapalı iken boyun yerleştirilmeden önce küçük delikler açılmış, böylelikle süzgeçler elde edilmiştir (Uçar ve Uçar 2018: 16; Yılmaz 2018: 213). Manisa Gülgün Hatun Hamamı örtü sisteminde ve Manisa Ulu Cami kubbesi ile duvarlarında ortaya çıkarılan Saruhanoğulları dönemine ait seramiklerde de benzer şekilli süzgeç örnekleri ile karşılaşmak mümkündür (Gök Gürhan 2011: 48; Gök 2021: 576-577). Bahsi geçen süzgeçlerin yapılmasında uygulanan teknik erken İslam dönemi özellikle de Fatımi dönemi örneklerinden farklıdır. Fatımi dönemi örneklerinde birbirinden bağımsız şekilde çarkta form verilen gövde ve boyun kısımlarının arasına yuvarlak şekilli ve çapları 2 cm ile yaklaşık 12 cm arasında değişen süzgeçlerin yerleştirildikleri görülmektedir. Beylikler devrinden sonra Osmanlı Döneminde de testi ve sürahilerde süzgeç kullanımının devam ettiği ortaya çıkarılan örneklerden anlaşılmaktadır. İznik Çini Fırınları Kazısında ele geçirilen ve 15.-17. yüzyıllar arasına tarihlenen, merkezdeki daire alanı çevreleyen üçgenler şeklindeki ajur teknikli süzgeçlere ve süzgeçli testilere rastlanmıştır (Demirsar Arlı vd. 2019: 196). Ayrıca İstanbul'da Saraçhane kazılarında Osmanlı dönemine ait (Hayes 1992: pl.48/e) ve Üsküdar kazılarında da 19. yüzyıla tarihlenen tek renk sırlı testilerde süzgeçlerin yer aldığı görülmektedir (Polat 2020: 372, 381).

Görüldüğü üzere Erken İslam döneminden itibaren karşılaşılan süzgeçli testi ve süzgeç geleneği form ve bezeme açısından değişiklikler göstermesinin yanında sayıca azalarak devam etmiştir. Edirne ve İstanbul'da ele geçirilen ve 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenen kırmızımsı gri hamurlu sürahilerde görülen basit şekilli çubuk vb. alet yardımı ile açılmış düzensiz yuvarlak delikler süzgeçli testi/sürahi uygulamalarının son örnekleri sayılabilir (Polat 2018: 316-317; Yılmaz 2012: 155, 156). Bunların dışında Romanya Suceava Tarih Müzesi'nde yer alan ve Osmanlı dönemi olarak 15.-17. yüzyıllara tarihlenen bazı örnekler bulunmaktadır ki; bunun yanlış bir tarihleme olduğunu düşünmekteyiz (Batariuc ve Dinu 2009: 422). Hamur, teknik ve bezeme açısından Osmanlı döneminde benzerini göremediğimiz bu örneğin Fatımi dönemi örnekleri ile daha yakından benzerlikler taşıdığı dikkati çekmektedir. İslam coğrafyalarında çok uzun zamandır varlığı bilinen süzgeçli testilerin diğer dönem ve coğrafyalarda da kullanıldıkları, ortaya çıkarılan örnekler sayesinde anlaşılmaktadır.

Tarihî süreç içerisinde gelişimini eldeki örneklerden hareketle izleyebildiğimiz testi süzgeçlerinin işlevleri temel olarak bellidir. Özellikle Hasankeyf örneklerinde olduğu

gibi sıcak bölgelerde var olan böcek, akrep ve yılan gibi hayvanların kabın içerisine girmesini engellemek için bu süzgeçlerin yapılmaları ilk akla gelen sebeptir (Özkul Fındık 2013: 212). Bu testilerin sıvı servisi için kullanıldıkları düşünüldüğünde servis için eğildikleri sırada süzgeçlerinin bezemeli olarak görülmesi sanatçının estetik anlayışının en küçük alanda bile dışavurumunun özeti olarak düşünülebilir. Ancak özellikle eldeki Fatımi dönemi süzgeç örnekleri incelendiğinde, süzgeçlerin üzerinde bulunan fil, balık, aslan, tavşan ve ceylan gibi hayvan figürlerinin varlığı, İslam sanatındaki sembol yoluyla anlatım geleneğinin süzgeçler üzerindeki tezahürü olarak görülebilir. Sıvı tüketilen kapların dikey dururken görülemeyecek bir kısmında yer alan bu süslemelerin sanatçının sembolize etme isteğindeki gizemin kap formuna uyarlanmış hâli gibidir. Aslan ve fil gibi gücü, kuvveti simgeleyen güçlü hayvanların işlenmesini bu kaptan sıvı tüketen hasta vb. kişilerin iyi/güçlü/kuvvetli olmasını dilemek için kullanılan birer metafor olarak görmek akla çok uzak görülmemektedir. Fatımi dönemi seramik sanatçıları aynı metaforu balık figürü ile bereket ve bolluk dilekleri için kullanmış olabilir. Bunun dışında özellikle yazı bezemeli örnekler incelendiğinde temenni, dua ve özlü sözlerle kabın içindeki sıvı ile bağlantı kurulabilecek cümlelerin varlığı dikkat çekicidir. “Sen uyuyor olan uyan”, “Sabır her şeyi ulaşılabilir yapar” (Gökçe 2018: 217), “Kanaat Yüceliktir” gibi özlü sözlerin yanı sıra “Amel İbid” gibi usta imzalarının da süzgeçlere işlendiği bilinmektedir (Kayın ve Behzad Ismaeel 2017: 537). Bu ve benzeri yazıların testi süzgeçlerine işlenmesi de kaptan sıvıyı tüketen kişi için güzel dileklerin yanında, genel İslam gelenekleri ile uyumlu özlü sözlerin günlük hayatın merkezinde yer aldığını göstermesi açısından önemlidir.

Testinin boyun kısmında yer alan süzgeç uygulamalarının içerideki sıvıya yabancı maddelerin karışmasını engelleme işlevinin dışında bir diğer işlevinin de kabın eğilerek servis yapıldığında içindeki sıvının akışkanlığını kontrol etmek olduğu ifade edilmektedir (Özkul Fındık 2013: 212). Hem İslam dönemi hem de diğer kültürlerle ait örneklerin tümü bir arada düşünüldüğünde testilerde yer verilen süzgeçlerin/filtrelerin tek işlevlerinin kabın içindeki sıvıya yabancı maddelerin girmesini engellemek olmadığını düşünebiliriz. Çünkü seramik sanatı içerisinde açık ve kapalı formların dış etkenlere karşı korunması için kapaklar üretilmiştir. Ancak süzgeçli testilerde özellikle konik şekilli boyun ile gövde arasına yerleştirilen süzgeç/filtre ile gövdenin dışında bir hazne daha oluşturulur. Böylelikle gerek günlük kullanım için gerekse şifa/iyileşme maksadıyla bu hazneye yerleştirilen

bitkisel/esans içerikli malzemelerin demlenme alanı olarak kullanıldıkları görüşü akla yatkın gelmektedir (Uçar ve Uçar 2018: 18).

Fatımi dönemi ajur teknikli süzgeçlerin büyük oranda sırsız testilerde olduğu görülmekle beraber az sayıda da olsa süzgeçli tek renk sırlı testi/sürahi örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca yine Mısır'da bulunan çok az sayıdaki Lüster teknikli sürahilerde de süzgeçlerin varlığı bilinmektedir (Watson 2004: 133).

The Metropolitan Müzesi'nde Bulunan Fatımi Dönemi Testi/Sürahi Süzgeçleri

Çalışmamız kapsamında Metropolitan Müzesi'nde bulunan 38 adet testi/sürahi süzgeci incelenmiş, bu örnekler kompozisyon özellikleri göz önüne alınarak sınıflandırılmış, farklı müzelerde ve çalışmalarda bulunan benzer örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Müzede yer alan süzgeçleri kompozisyon özelliklerine göre sınıflandırdığımızda; Geometrik bezemeli süzgeçler, bitkisel bezemeli süzgeçler, figürlü bezemeli süzgeçler ile yazı ve yazı taklidi bezemeli süzgeçler olarak dört sınıfta toplayabiliriz.

Geometrik Bezemeli Süzgeçler

Müzede yer alan 24 adet geometrik bezemeli örnek çalışmamız kapsamında değerlendirildiğinde birbirlerine benzer formda süslemeye sahip olan süzgeçler tespit edilmiştir. İki adet süzgeçte merkezde düzensiz şekilli deliklerin etrafında süzgecin kenarlarına doğru verilen 18 ışımsal kol ile yıldız benzeyen bir motif elde edilmiştir. Kolların kısa ve sık olarak verilmesi güneş motifini de anımsatmaktadır (Kat. No: 1, 2). İki adet örnekte ise merkezde kolları zikzaklarla dolgulu üçgen yer almakta, üçgenin ara boşluklarında eş kenar dörtgen, kenarlarında ise üçgen ve eşkenar dörtgen şeklindeki delikler bulunmaktadır (Kat. No: 3, 4). Çok yakın benzerlerini Victoria & Albert Müzesi'nde gördüğümüz bu örneklerin de Mısır/Fustat üretimi oldukları belirtilmiştir (Gökçe 2013: 216). Bunun dışında Ashmolean Müzesi koleksiyonlarında aynı şekilde bezeli Fatımi Dönemi süzgeç örneklerini görmek mümkündür (Resim 1/URL 1). Benzer bezemeye sahip iki örnekte ise süzgecin kenarlarında birbirlerine paralel, üzerleri kıvrımlarla dolgulu şeritler ortadan daha küçük şeritlerle bağlanarak "H" harfine benzeyen bir düzen oluşturulmuştur. Ortadaki şeridin ayırdığı kısımlarda dört yapraklı çiçek benzeri bir motif bulunmaktadır (Kat. No: 5, 6). Aynı düzendeki başka iki örnekte ise ortadaki iki şeride yer verilmeyip arada kalan boşluklara eşkenar dörtgenler yerleştirilmiştir (Kat. No: 7, 8). Çok yakın benzerlerine British Müzesi koleksiyonunda rastlanan bu

kompozisyonun Fatımi Dönemi süzgeçlerinde sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 2/URL 2). Geometrik bezemeli iki örnekte merkezden kenara doğru paralel devam eden ve üzerlerinde üç adet küçük delik bulunan kollar yer alır. Bu süzgeçlerin merkezlerinde de düzensiz ve küçük delikler bulunur (Kat. No: 9, 10). Benzer düzenlemedeki bir süzgecin merkezinde ise sekiz yapraklı çiçek benzeri bir motif bulunup, yapraklardan ana yönde yer alanlarda üçlü delik düzenlemesi vardır (Kat. No: 11). İki örnekte merkezden kenarlara doğru paralel kollarla çarkıfelek benzeri bir motif oluşturulmuştur (Kat. No: 12, 13). Bu örneklerin benzerlerini Suriye’de Eyyubi dönemi testilerinde de görmek mümkündür (McPhillips 2012: 465/fig1-3). Ancak burada atlamamak gereken bir nokta vardır ki; Fatımi Devleti’nin yıkılması ile Mısır’dan Suriye’ye geçen çok sayıda seramik ustasının varlığı bilinmektedir. Bu sebeple Suriye’deki üretimlerin de yine Mısır/Fatımi etkili olduğunu düşünmekteyiz. Çok yakın bezemeye sahip başka bir örnek de University of New England/Eski Eserler Müzesi’nde görülmektedir (URL 8:16). Süzgeçler arasında iki örnekte merkezde içi bal peteği şeklinde dolgulu altı kollu yıldızdan gelişen daha büyük bir altı kollu yıldız motifi işlenmiş, kenarlarda kalan boşluklar ise üzerinde delikler olan taç şeklindeki motiflerle doldurulmuştur (Kat. No:14, 15). Yine benzer düzenlemeli bir örnekte ise içteki küçük yıldızın kolları ile dıştaki yıldız kenarları palmet benzeri motiflerle birleştirilmiştir (Kat. No: 16). Geometrik bezemeli bir diğer örnekte birbirlerine geçmeli gibi verilen beşgenler ile bal peteği motifi tüm süzgeç yüzeyini kaplamaktadır (Kat. No: 17). Fustat buluntusu süzgeç örnekleri arasında ilgi çekici süzgeçlerden birinde, merkezde yer alan eşkenar dörtgenin kenarlarında yarım daireler bulunmakta, yarım dairelerin içlerinde de küçük yıldız motifleri bulunmaktadır ki; bu hâliyle hilal-yıldız betimlemesini andırmaktadır (Kat. No: 18). Romanya Suceava Tarih Müzesi’nde çok yakın benzerini gördüğümüz bu örnek, araştırmacılar tarafından 15.-17. yüzyıl Osmanlı Dönemi şeklinde yanlış tarihlenmiştir (Batariuc ve Dinu 2009: 422). Sırsız örneklerin dışında geometrik bezemeli 2 adet firuze tek renk sırlı testi süzgeci de yer almaktadır (Kat. No: 19, 20). Bu örnekler diğer süzgeçlere göre daha basit süslemelere sahip olup, merkezde altı kollu yıldız görülmektedir. Yeşil tek renk sırlı bir diğer örnekte ise süzgeçte içi dolgulu bir üçgen yer almaktadır (Kat. No: 21). Bu örneğin çok yakın bir benzerlerine Christies Müzayedesinde bulunan Fatımi dönemi süzgeçlerinde rastlamak mümkündür (Resim 3/URL 3). İki örneklerde süzgecin merkezinde üç veya dört daire yer almakta olup, bu dairelerin içleri dört yapraklı yonca benzeri bitkisel unsurlarla dolguludur (Kat. No: 27, 28).

Bitkisel Bezemeli Süzgeçler

Çalışmamız kapsamında incelediğimiz testi süzgeçlerinden 4 tanesinin bitkisel bezemeli olduğu görülmektedir. Biri sırsız bir firuze tek renk sırlı olmak üzere iki örnekte, merkezde yer alan eş kenar dörtgenin içi ve kollarında palmet benzeri unsurlar olduğu dikkati çekmektedir (Kat. No: 25, 26). Çok yakın benzerlerine İsveç/Stockholm Akdeniz ve Yakın Doğu Eserleri Müzesi koleksiyonunda rastladığımız (Resim 4/URL 4) bu süzgeçler Fatımi dönemi bitkisel süslemeli süzgeçlerin önemli örneklerindendir. Bir örneğin dış çerçevesinde yer alan altı kollu yıldızın içinde altı yapraklı bir çiçeğin varlığı dikkat çekmektedir (Kat. No: 29). Örneklerden anlaşıldığı üzere Fatımi dönemi testilerinin süzgeçlerinde geometrik bezemenin bitkisel unsurlara göre daha çok tercih edildiği görülmektedir (Scanlon 1970: 38-42). Bezeme yapılan süzgecin küçük olması ve ajur tekniğinin eldeki malzemeyi delme işlemi suretiyle yapıldığı göz önüne alınınca, uygulaması daha kolay olan geometrik süslemelerin daha fazla tercih edilmesi normal olarak görülmelidir.

Figürlü Bezemeli Süzgeçler

Metropolitan Müzesi'nde bulunan Fatımi dönemi süzgeçleri arasında bulunan 3 örnekte figürlü bezemenin uygulandığı görülmektedir. Bu örneklerden iki tanesinde dağ tavşanı, bir örnekte ise fil figürü bulunmaktadır. Dağ tavşanı figürü ile bezenen süzgeçlerde figürlerin kulakları arkaya doğru uzamakta ve ayaklarının verilmişinden hareket hâlinde resmedildikleri görülmektedir (Kat. No: 31, 32). Figürlerin vücutlarının arasında kalan boşluklarda eşkenar dörtgenlerin delik şeklinde işlendikleri görülmektedir. Figürler en dıştan dairesel bir çerçeve içine alınmış olup, çerçevenin üzerinde kazımalı zikzaklar yer almaktadır. Dağ tavşanı figürünün yer aldığı örneklerin dünyanın farklı yerlerindeki birçok müzede yer alması bu figürlü örneklerin sayıca fazla üretildiklerini göstermektedir. En yakın benzerlerine Kuveyt Ulusal Müzesi/The Al-Sabah Koleksiyonu'nda ve Kahire İslam Sanatları Müzesi'nde (Kayın ve Behzad Ismaell 2017: 542) rastladığımız örnekler Fatımi sanatının önemli eserlerindendir. Bir diğer figürlü örnekte ise fil figürü işlenmiştir (Kat. No: 33). Yürür pozisyonda verilen figürün süzgeç alanına sığması için kafa kısmının daha orantısız ve ince yapıldığı görülmektedir. Figürün boşluklarında eşkenar dörtgen şekilleri yer almakta olup (delik işi), kompozisyon üzeri kazımalı zikzaklarla bezeli dairesel bir çerçeve içine alınmıştır. Benzer şekilde fil figürü ile bezenmiş Fatımi dönemi süzgeçlerinden biri Victoria & Albert Müzesi'nde, biri ise Kuveyt Ulusal Müzesi'nde korunmaktadır (Kayın ve Behzad Ismaell 2017: 542). Metropolitan Müzesi'nde yer alan süzgeçler arasında bulunmasa da figürlü bezemeye sahip olan örnekler arasında

insan, aslan, kuş, tavus kuşu, balık, ceylan, aslan, deve ve harpi gibi fantastik figürlerin de yer aldığı örnekler oldukça fazla sayıdadır (Kayın ve Behzad Ismaell 2017). Bunların dışında Avrupa’da yer alan birçok koleksiyon ve müzayedede bulunan Fatımi süzgeçlerinin bazılarında palmiye/hurma ağacı veya mimari betimlemeli örnekler de yer almaktadır. (Resim 5-5a /URL 5-5a)

Yazı ve Yazı Taklidi Bezemeli Süzgeçler

İslam sanatının önemli bir bezeme unsur olarak bilinen yazı, Fatımi dönemi testi süzgeçlerinde de bulunmaktadır. Genel olarak küçük cümlecikler, hadis, dua ve temenni içerikli olan bu yazıların testilerin manevi işlevlerinin yansıması olarak düşünülebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi testiden sıvıyı tüketen kişi için iyi dilekler ve temennilerin yazı yoluyla dile getirilmiş olması akla uzak bir kavram olarak görülmemektedir. Metropolitan Müzesi Fatımi dönemi testi süzgeçleri arasında 4 tane yazı 1 tane de yazı taklidi bezemeli süzgeç yer almaktadır. Yazı bezemeli örneklerden iki tanesinde “واعف لعل” “Le'alle vâ'fu” yazmaktadır ve Türkçe “Umulur ki affeder-Af umulur” manasına gelmektedir (Kat. No: 34, M31).” ظ(فر) صبر من” yazısının okunduğu bir diğer örnekte ise Arapça “Men sabera (za)fera” yazdığı anlaşılmış, “Kim sabrederse zafere kavuşur” şeklinde tercüme edilmiştir* (Kat. No: 36). Bu cümle çoğu zaman bir hadis olarak belirtilse de sabır ile ilgili hadis çalışmalarında böyle bir hadise rastlayamadık (Karagöz 2002: 5-22). Bu sebeple Kelam-ı kibar veya özlü söz olma olasılığı daha ağır basmaktadır. Yazı bezemeli bir diğer örneğin yazısı tarafımızdan okunamasa da (Kat. No: 37) aynı yazının olduğu süzgeç örnekleri bazı yayınlarda “Sen uyuyor olan uyan” şeklinde tercüme edilmiştir (Gökçe 2013: 217). Bir diğer örnekte ise ince “elif” harflerinin yan yana getirilmesi ile oluşturulmuş yazı taklidi bezeme yer almaktadır (Kat. No: 38). Benzer şekilde düzenlemeye sahip süzgeç İskoçya/Glasgow Kelvingrove Sanat Galerisi ve Müzesi’nde bulunmaktadır (Resim 6/URL 6).

Sonuç

Sırsız testilerin genellikle sıcak bölgelerde suyun daha uzun süre soğuk kalmasını sağlamak amacıyla daha fazla tercih edildikleri bilinmektedir. Ancak Fatımi Dönemi örnekleri için daha önce belirtilen işlevlere yenilerini de eklemek gerekebilir. Mısır’da Fatımi Dönemi öncesinde de kullanıldıkları bilinen *Kilgalar* sırsız testilerin suyu soğutmasından faydalanılarak üretilmiş stantlardır. Kilgalar genellikle mermerden

* Testi süzgeçlerindeki yazıları okuyan Sn. Prof. Dr. Ahmet Ali Bayhan’a teşekkür ederiz.

yapılır ve üzerindeki çukurlara sırsız testiler yerleştirilerek, testiden sızan suyun kilganın haznesinde biriktirilmesi sağlanırdı. Kilganın haznesinde biriken su genellikle bardak veya kâselerle içilir, böylelikle hem suyun filtrelenmesi sağlanır hem de israf edilmesinden kaçınılırdı (Knauer 1979). Kilgaların haznesinde suyun birikmesi için çukur kısma yerleştirilen sırsız testinin gözenekli hamura sahip olması gerekirdi. Gözenekli hamura sahip sırsız testinin duvarlarından sızan sular buharlaşmaya yardımcı olur, böylelikle testideki su daha uzun süre serin kalabilirdi. Buradan hareketle Fatımi dönemi testilerinin bir işlevinin de sıcak iklim şartlarında testideki suyun ağız kısmından buharlaşmasını engelleyerek terlemenin testi gövdesinden gerçekleşmesini sağlamak şeklinde düşünülebilir. Bilindiği üzere maddelerde gerçekleşen terleme, buharlaşma vasıtasıyla ısı düzenlemesini sağlamaktadır. Testilerinin yüzeyinde, içinde sıvı olması sebebiyle sıcaklıktan kaynaklanan terleme sonucunda ortaya çıkan sular, sıcak hava ile karşılaştıklarında buharlaşmaya başlarlar ve bu buharlaşma esnasında testinin yüzeyinde ısının artmasını da engellemiş olurlar. Fatımi dönemi testilerinde kullanılan süzgeçlerin de buharlaşmanın testinin ağız kısmından değil gövdeden gerçekleşmesi için ağız kısmında geniş açıklık bırakmamak maksadıyla yapılmış olma ihtimalini akla getirmektedir.

Fustat buluntusu Fatımi dönemi sırsız ve süzgeçli testilerin müzelerde ve yayınlarda karşımıza çıkan örneklerinin neredeyse büyük çoğunluğu kırık ve fragmanlar hâlinindedir. Birkaç adet sağlam kalmış örneklerden bir tanesi bugün Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir ve XI. yüzyıl batığı olan Serçe Limanı Batığı'ndan neredeyse tüme yakın vaziyette çıkarılmıştır. Bunun dışında Victoria & Albert Müzesi, Ashmolean Müzesi ve Crita Müzesi'ndeki örneklerin yanı sıra Suriye'de bulunan (Mcphillips 2012: 465) örneklerin de benzer formda olmasından hareketle bu örneklerin genellikle yumurta biçimli ya da küresel gövdeli, konik boyunlu, kulpsuz veya tek/çift kulplu oldukları anlaşılmaktadır (Resim 8/URL 7; Gökçe 2013: 214/res.1). Neredeyse bütün örneklerin kırık olması ya kabın hamur dokusuyla ya da süzgecin eklenmesi ile alakalı olmalıdır. Hamur dokusu çok gevşek olan kaplarda kilin tutunma oranı düşeceğinden tahribatı daha hızlı ve kolay olabilir. Ayrıca boyun ile gövde arasına yerleştirilen ve Metropolitan Müzesi örnekleri özelinde yaklaşık ağırlıkları çapları ile bağlantılı olarak 34 ile 125 gr arasında değişen süzgeçlerin yaptıkları ağırlık ve baskı ile de tahribat hızlanmış olabilir. Ayrıca gövde ile boyunun organik bağı olmadığını ve boyunun alt hizasına gelecek şekilde yerleştirilen süzgeçten

sonra birleştirildiğini unutmamak gerekir. Belki de bütün bunlar zamanın seramiklere verdiği tahribatı hızlandıran sebeplerden olabilir.

Mısır'da özellikle 10.-12. yüzyıllarda egemenlik kuran Fatımiler'in mimari ve küçük el sanatlarında geldikleri ileri seviye bu coğrafyadaki İslam sanatının bölgesel özellikleri ile birlikte önemli noktalarındandır. Fatımiler'in yıkılması ile Suriye'ye giden birçok sanatçının Mısır etkili sanat anlayışını Suriye ve Irak'a taşıdıkları bilinmektedir ki; Eyyubi döneminde Mısır, Anadolu (Özkul Fındık 2013: 216-217) ve Suriye'de konumuz kapsamında değerlendirdiğimiz süzgeçli testilerin çok yakın benzerlerinin üretilme sebeplerinden birisi de budur. Genellikle sırsız, dışta bezemesiz olan testi ve sürahilerin görünmeyecek yerlerinde ajur tekniği ile süslemeler yapmak, Fatımi seramik ustalarının beceri seviyelerinin en net ispatlarındadır. Bu bezemelerde figürlü örneklerin yer alması İslam sanatının sembolize etme eğiliminin yansıması gibidir. Bu sembolize etme ve gizem hissiyatının geri dönüşümü dıştan bakıldığında görülmeyen, sadece sıvı servisi sırasında, kap eğildiğinde göze çarpan nadide sanat eserleri ile olmuştur. Ancak diğer taraftan yazı bezemeli örnekler de ise verilmek istenen mesajın veya temenninin direkt olarak işlendiği örnekler de yer almaktadır. İslam sanatının ve süsleme anlayışının küçük boyutlu fakat ama etkili örnekleri olan testi süzgeçleri sadece sırsız seramik sanatı içerisine indirgenerek incelenmesi gereken bir konu değildir. Örneklerin yazı şekilleri, figürlerin işlenişi, hamur yapıları, süzgeç konumları ve yerleştirişleri, formları, kilgalarla bağlantılı olup olmadıkları, günlük hayattaki yerleri, Hasankeyf'teki örneklerde olduğu gibi belirli bir sınıfa (saray ve çevresi) hitap edip etmedikleri gibi (Özkul Fındık 2013: 217) konular ile değerlendirmek gerekecektir. Çünkü sanatsal becerileri bu kadar iyi olan seramik sanatçılarının bazı harf eksiklikleri dışında neredeyse hatasız (birbirinin aynısı) yazıları yazması okuma yazma bilme ihtimallerini, yazdıkları özlü sözler ve hadislerle en azından sözlü edebiyata ve dini ilimlere de uzak olmayan dönemin entelektüelleri olduklarını düşündürebilir. Ülkemizde birkaç çalışma dışında henüz fazla araştırma yapılmamış olan bu konunun yeni örnekler ve bilgiler ışığında daha da geliştirileceğini umut etmekteyiz.

Katalog

Kat. No. 1: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 5,6 cm Çap: 8,1 cm
Müze Erş. No: 21.173.5

Kat. No. 2: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 3,8 cm Çap: 5,4 cm.
Müze Erş. No: 21.173.37

Kat. No. 3: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 6,8 cm Çap: 8,1 cm
Müze Erş. No: 21.173.2

Kat. No. 4: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 5,9 cm Çap: 8,3 cm
Müze Erş. No: 21.173.2

Kat. No. 5: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 3,5 cm Çap: 7,5 cm
Müze Erş. No: 21.173.24

Kat. No. 6: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 4,1 cm Çap: 7,6 cm
Müze Erş. No: 21.173.30

Kat. No. 7: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 5,4 cm Çap: 7,8 cm
Müze Erş. No: 21.173.6

Kat. No. 8: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 4,6 cm Çap: 7,5 cm
Müze Erş. No: 21.173.9

Kat. No. 9: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 4 cm Çap: 7 cm Müze
Erş. No: 21.173.18

Kat. No. 10: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 6 cm Çap: 9,8 cm Müze
Erş. No: 21.173.16

Kat. No. 11: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 3,5 cm Çap: 6,5 cm
Müze Erş. No: 21.173.32

Kat. No. 12: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 3,5 cm Çap: 6,7 cm
Müze Erş. No: 21.173.20

Kat. No. 13: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 2,9 cm Çap: 6,8 cm
Müze Erş. No: 21.173.28

Kat. No. 14: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 5,2 cm Çap: 7,1 cm
Müze Erş. No: 21.173.29

Kat. No. 15: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 2,9 cm Çap: 6,2 cm
Müze Erş. No: 21.173.25

Kat. No. 16: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 6,2 cm Çap: 6 cm Müze
Erş. No: 21.173.26

Kat. No. 17: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 5,9 cm Çap: 6,4 cm
Müze Erş. No: 21.173.27

Kat. No. 18: Geometrik bezemeli testi süzgeçli testi boynu; Y: 2,2 cm Çap: 6,5 cm. Müze Erş. No: 21.173.36

Kat. No. 19: Geometrik bezemeli tek renk sırlı süzgeçli testi boynu; Y: - cm Çap: - cm Müze Erş. No: 21.173.13

Kat. No. 20: Geometrik bezemeli tek renk sırlı süzgeçli testi boynu; Y: - cm Çap: - cm Müze Erş. No: 21.173.17

Kat. No. 21: Geometrik bezemeli tek renk sırlı süzgeç; Y: - cm Çap: - cm Müze Erş. No: 21.173.38

Kat. No. 22: Geometrik bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 6,8 cm Çap: 8,9 cm Müze Erş. No: 21.173.33

Kat. No. 23: Geometrik bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 6,2 cm Çap: 10,5 cm Müze Erş. No: 21.173.21

Kat. No. 24: Geometrik bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 4,9 cm Çap: 7 cm Müze Erş. No: 21.173.13

Kat. No. 25: Bitkisel bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 4,1 cm Çap: 6,4 cm Müze Erş. No: 21.173.34

Kat. No. 26: Bitkisel bezemeli tek renk sırlı süzgeçli testi boynu; Y: - cm Çap: - cm Müze Erş. No: 21.173.4

Kat. No. 27: Bitkisel bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 5,6 cm Çap: 8,9 cm Müze Erş. No: 21.173.31

Kat. No. 28: Bitkisel bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 4,1 cm Çap: 7,6 cm Müze Erş. No: 21.173.19

Kat. No. 29: Bitkisel bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 5,6 cm Çap: 7,6 cm Müze Erş. No: 21.173.1

Kat. No. 30: Bitkisel bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 3,5 cm Çap: 6,8 cm Müze Erş. No: 21.173.29

Kat. No. 31: Figür bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 5,4 cm Çap: 8,3 cm Müze Erş. No: 21.173.12

Kat. No. 32: Figür bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 4 cm Çap: 6,4 cm Müze Erş. No: 21.173.11

Kat. No. 33: Figür bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 6,4 cm Çap: 7,3 cm Müze Erş. No: 21.173.22

Kat. No. 34: Yazı bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 3,5 cm Çap: 6,2 cm Müze Erş. No: 21.173.7

Kat. No. 35: Yazı bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 5,6 cm Çap: 7,5 cm Müze Erş. No: 21.173.39

Kat. No. 36: Yazı bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 5,1 cm Çap: 7,1 cm Müze Erş. No: 21.173.10

Kat. No. 37: Yazı bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 5,9 cm Çap: 6,4 cm Müze Erş. No: 21.173.14

Kat. No. 38: Yazı taklidi bezemeli süzgeçli testi boynu; Y: 4,8 cm Çap: 7,1 cm Müze Erş. No: 21.173.40 (URL 9)

Kaynaklar

- Ayhan, Gökben (2010), “Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, s. 49-57.
- Ayhan, Gökben (2015), “Ayasuluk İç Kalesi Süzgeç Çanaklı ve Kaideli Süzgeç Çanaklı Lüle Buluntuları”, *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*, (ed. C. Şimşek, B. Duman, E. Konakçı), Ege Yayınları, İstanbul, s.41-54.
- Aykaç, Rezan (2017), *Konya-Karatay Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Dönemi Seramik Kandiller*, Palet Yayınları, Konya.
- Batariuc, P. V. ve Dinu, N. (2009), Islamic Water Filter Jug Found in the Romstorfer Collection in Suceava. *PEUCE*, VII, s. 421-424.
- Demirsar Arlı, V. Belgin vd, (2019), “2015-2017 Kazı Döneminde İznik Çini Fırınları Kazısı'nda Ele Geçen Baskı ve Kalıp Baskı Tekniğinde Dekorlu Seramikler”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, C.13, (21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Özel Sayısı, Antalya, s. 183-198.
- Gök, Sevinç (2021), “Manisa Ulu Cami'nin Örtü ve Duvar Sisteminde Ortaya Çıkarılan Testiler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S.30, C.1, İzmir, s. 567-589.
- Gök Gürhan, Sevinç (2011), *Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanoğlu Beyliği'nin Mirası Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri*, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gökçe, Ezgi (2011), *Londra Victoria and Albert Müzesi'nde bulunan farklı formlarda görülen bazı ajurlu (delikli) seramikler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi.
- Gökçe, Ezgi (2013), “Mısır'da Üretilmiş Ajurlu (Delikli) Seramik Süzgeçler”, *Akdeniz Sanat*, C. 6, S. 12, s. 210-218.
- Gruber, Christiane ve Dimmig, Ashley (2014), *Pearls of Wisdom The Arts of Islam at the University of Michigan*, Kelsey Museum of Archeology, Bristol, USA.
- Grube, J. Ernst (1976), *Islamic Pottery of the Eight to the Fifteenth Century in the Keir Collection*, Faber and Faber Limited, London.

- Haddon, Rosalinde Anne Wade (2011), *Fourteenth Century Fine Glazed Wares Produced in the Iranian World and Comparison with Contemporary Ones from the Golden Horde and Mamluk Syria/Egypt*, Thesis Degree of PHD, Department of Art and Archeology, School of Oriental and African Studies, London.
- Hayes, J. W. (1992), *Excavations at Saraçhane in Istanbul, 2*, Washington: Princeton University Press.
- Karamağaralı, Nakış (2007), "Ahlat Sırlı Seramikleri", *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ed. G.Öney-Z.Çobanlı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 135-156.
- Karagöz, İsmail (2002), "Kuran ve Hadislerin Işığında Sabır ve İnsan", *Diyanet İlmî Dergisi*, C.38, S.1, s. 5-22.
- Kayın, Ayben ve Behzad İsmael, Alzahraa (2017), "Fatımi Dönemi Figürlü Seramik Süzgeçlerinden Örnekler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.52, s. 535-549.
- Kehrberg, Ina (2009), "Byzantine Ceramic Production and Organisational Aspect of Sixth Century AD Pottery Workshop at the Hippodrome of Jarash", *Studies in the History and Archaeology of Jordan* 10, s. 493-512.
- Knauer, R. Elfriede (1979), "Marble Jar-Stands from Egypt": *Metropolitan Museum Journal*, V. 14, s. 67-101.
- Lane, Arthur (1965), *Early Islamic Pottery*, Faber and Faber, London.
- Mackay, Theodora Stillwell (1967), "More Byzantine and Frankish Pottery From Corinth", *Hesperia: The Journal of the American School of the Classical Studies at Athens*, C.36, No: 3, s. 249-320.
- McPhillips, Stephan (2012), "Continuity and innovation in Syrian artisanal traditions of the 9th to 13th centuries Ceramic Evidence from the Syrian-French Citadel of Damascus Excavations", *Bulletin d'études Orientales*, S. LXI, s. 447-473.
- Önal, Nizam Orçun ve Önal Baklan, Pınar (2015) "Avanos Çömlekçiliğinde Ajur Tekniği", *Erciyes Sanat*, S. 4, Kayseri, s.23-36.
- Özdemir, Ş. Bilsen (2009), *Patara Roma Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Özkul Fındık, Nurşen (2013), "Sırsız Seramiklerden Bir Grup: Süzgeçli Testiler/Süzgeçler", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, s. 209-223.
- Özsan, Meltem ve Harmankaya, Hatice (2020), "Ajur Tekniğinin Kullanım Alanları ve Süsleme Olarak Ajur Kullanılarak Yapılan Giysi Tasarımları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 70, s. 1250-1262.

- Polat, Turgay (2020), “Üsküdar’da Osmanlı Dönemi Seramik Üretimi ve Ticareti Hakkında Bir Deneme”, *Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları*, Ege Yayınları, s. 367-381.
- Polat, Turgay (2018), *Marmaray Projesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Osmanlı Seramikleri (Üsküdar, Sirkeci, Yenikapı Marmaray İstasyonları ve Haliç Metro Köprüsü Ayakları)*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Rotroff, S., I., (1997), *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, Princeton.
- Sevim, S. Sibel (2007), *Seramik Dekorlar ve Uygulama Teknikleri*, İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.
- Scanlon, T. George (1970), "Fatimid Filters; Archaeology and Olmer's Typology". *Annales Islamologiques*, S. 9, s. 37-64.
- Scanlon, T. George (1974), "The Pits Of Fustat: Problems of Chronology", *The Journal of Egyptian Archeology*, Vol. 60, s. 60-78.
- Toueg, Ron (2016), "Ramla, Shunit Street Final Report", *Hadashot Arkheologiyot: Excavations and Survey in Israel*, s.1-26.
- Tunçel, Gül (1992), *Anadolu’da Türk Devri Prese Süslemeli Sırsız Seramikler (XIII. yy. Sonuna Kadar)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Tunçel, Gül (2006), "Sırsız Seramik Sanatı", *Anadolu Selçuklular ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 525-531.
- Uçar Hasan ve Uçar Aygül (2018), "Tire Kutu Han Kazısı Beylikler ve Osmanlı Dönemi Seramikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, S.27, C. 1, İzmir, s. 1-33.
- Yılmaz, Gülgün (2018), "Ayasuluk Tepesi Kazılarında Bulunan Kazıma ve Baskı Dekorlu Sırsız Seramikler", *XI. AIECM3 Uluslararası Ortaçağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 Ekim 2015*, Vehbi Koç Ankara Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, Ankara, s.211-217.
- Yılmaz, Gülgün (2012), *Edirne Müzesi Osmanlı Seramikleri Zindanaltı Buluntuları*, Edirne Taşınır Kültür Envanteri I, Edirne.
- Watson, Oliver (2004), *Ceramics from Islamic Lands*, London: Thames&Hudson.
- Watson, Oliver (2015), "Pottery and Lights" in God is the Light of the Heavens and the earth", *Light in Islamic Art and Culture (The Biennial Hamad Bin Khalifa Symposium on Islamic Art)*, Yale University Press, s.156-175.

Çevrimçi Görsel Kaynakları:

URL 1:

<http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/object/12980> (e.t. 08.08.2021)

URL 2:

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1921-0301-1-f

(e.t. 06.09.2021)

URL 3:

https://www.christies.com/en/lot/lot-3052320#accordion_special-notice

(e.t. 15.08.2021)

URL 4:

http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;se;Mus01;49;en&pageT=N (e.t. 23.08.2021)

URL: 5

https://www.imageselect.eu/fr/stock-photo/insects_16.html (e.t. 08.09.2021)

URL 5a:

https://www.imageselect.eu/fr/stock-photo/insects_16.html (e.t. 23.09.2021)

URL 6:

http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;uk;Mus04;20;en&pageT=N (e.t. 23.08.2021)URL 7: <http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/object/11009>

(e.t. 23.08.2021)

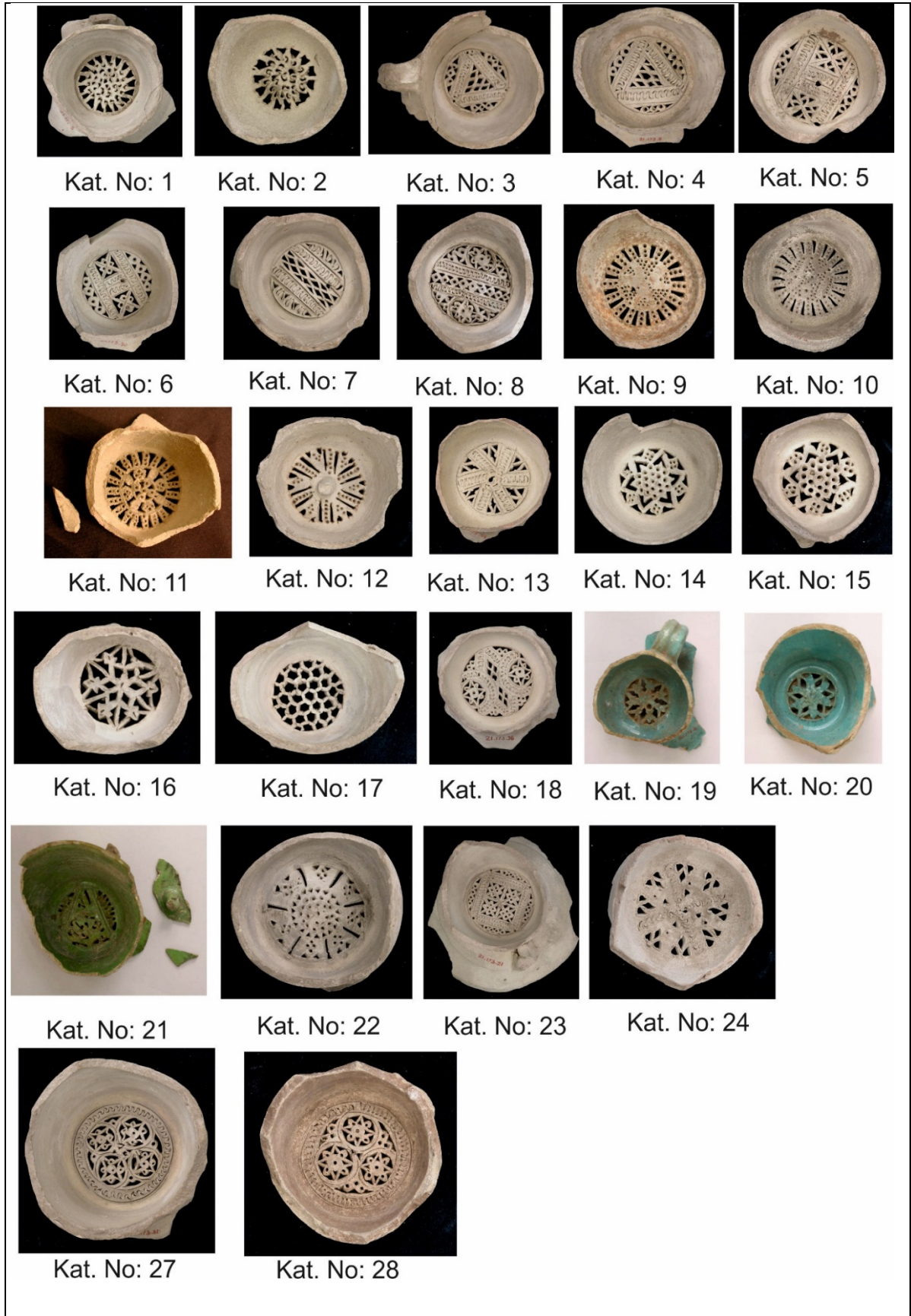
URL 8:

https://www.une.edu.au/_data/assets/pdf_file/0007/76336/AntiquitiesMuseum-Brochure.pdf. (e.t. 01.07.2021)

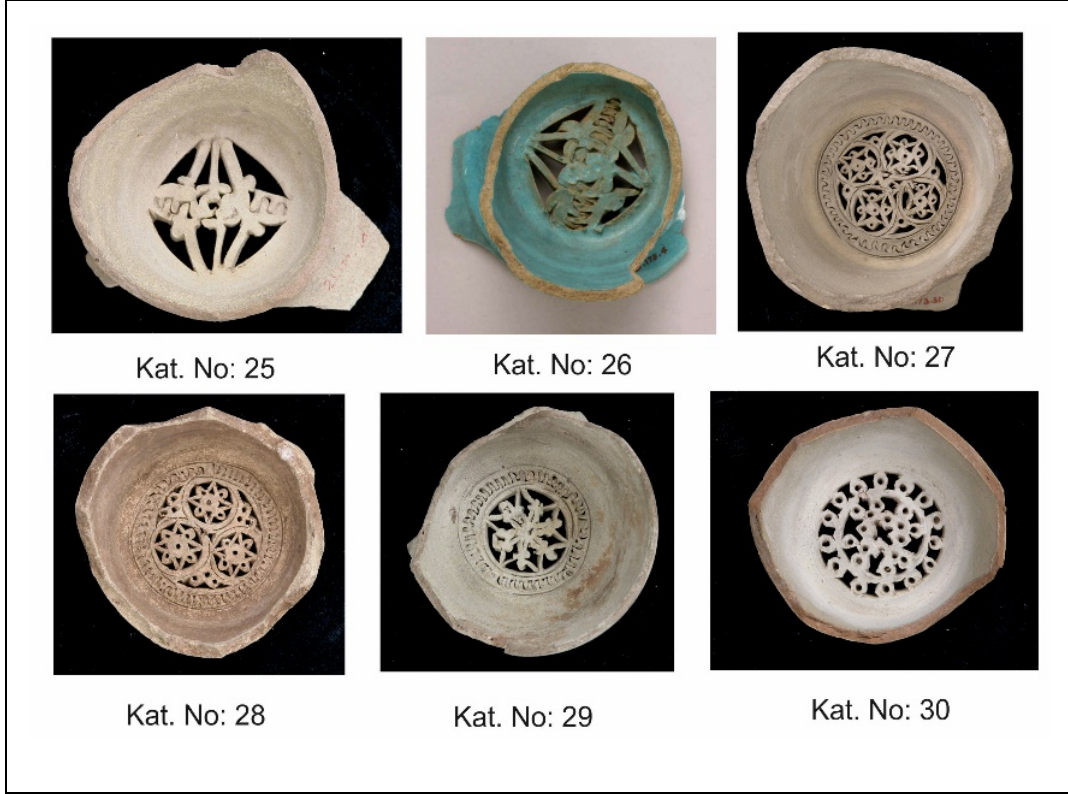
URL 9: Katalog Görselleri

<https://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=water%20filter>

(e.t. 10.07.2021)

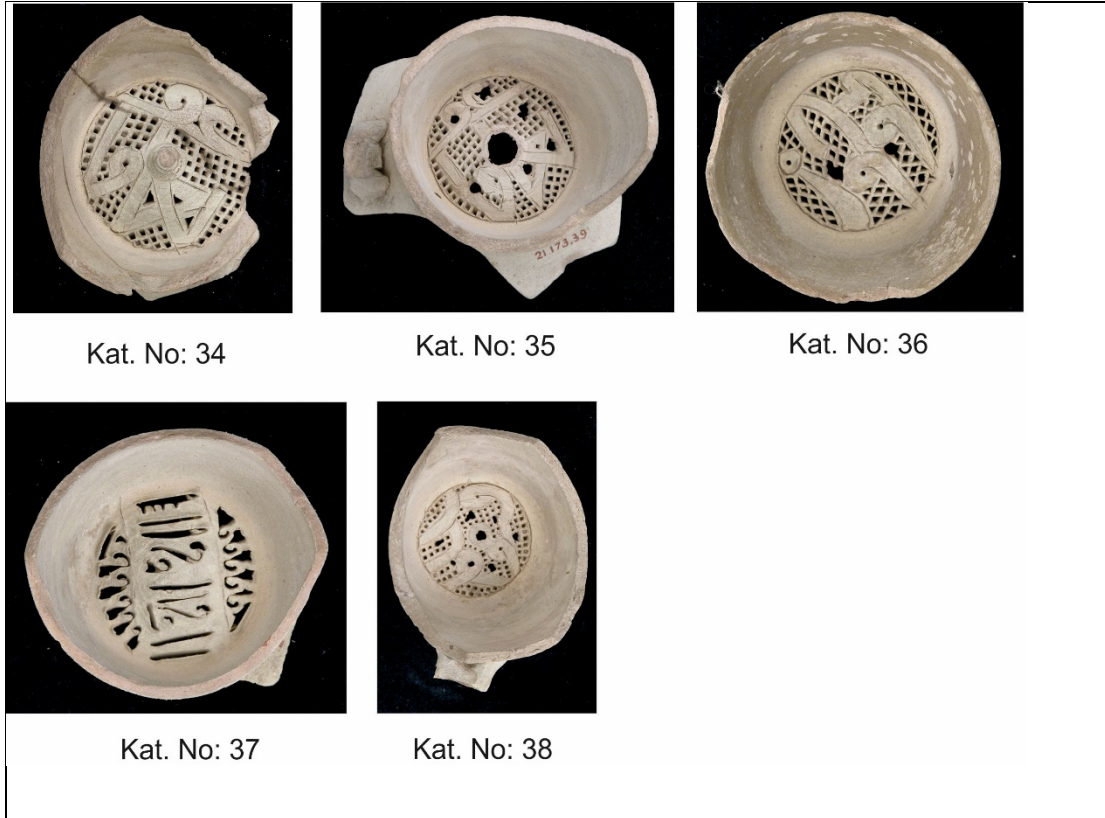
Tablo 1. Geometrik Bezemeli Süzgeçler

Tablo 2. Bitkisel Bezemeli Süzgeçler

Tablo 3. Figürlü Bezemeli Süzgeçler

Tablo 4. Yazı ve Yazı Taklidi Bezemeli Süzgeçler

Resim 1. Ashmolean Müzesi'nde bulunan Fatımi Dönemi (10.-12. yy.) Süzgeç Örneklerinden URL 1

Resim 2. British Museum'da bulunan Fatımi Dönemi (10.-12. yy.) Süzgeç örneklerinden URL 2

Resim 3. Christies Müzayedesinde Fatımi Dönemi Süzgeç Örnekleri URL 3

Resim 4. Stocholm/İsveç Akdeniz ve Yakın Doğu Eserleri Müzesi'nde Fatımi Dönemi süzgeç örneği URL 4

Resim 5. Mimari Bezemeli Fatımi Dönemi Süzgeç Örneği URL 5

Resim 5a. Hurma/Palmiye Ağacı Bezemeli Fatımi Dönemi Süzgeç Örneği URL 5a

Resim 6. Kelvingrove Sanat Galerisi ve Müzesi'nde bulunan yazı taklidi bezemeli Fatımi Dönemi süzgeç örneği URL 6

Resim 8. Ashmolean Müzesi'nde bulunan Fatımi Dönemi süzgeçli Testilerden Form Örneği URL 7

Resim 7. Fatımi Dönemi Kilga Örneği (Knauer, 1979: 69)